

În literatura de specialitate au fost publicate în ultimii ani o serie de studii¹, care aduc în discuție problematica apariției și dezvoltării comunităților de tip Foeni, în contextul mai larg al finalului neoliticului târziu din Transilvania și Banat, ce vizează totodată și elucidarea genezei culturii Petrești. În acest demers, considerăm utilă semnalarea unor noi puncte cu descoperiri de artefacte ceramice aparținând purtătorilor grupului Foeni, care să permită conturarea mai exactă a stadiului actual al cercetărilor.

1. Noșlac – Pe Șes (jud. Alba)

Cu privire la cercetările efectuate în acest punct de către M. Rusu, ne-am referit într-un studiu anterior². Ne propunem în cele ce urmează să prezentăm un lot de artefacte ceramice păstrat inedit la Muzeul de Istorie din Aiud³, care prin caracteristicile tipologico-stilistice, se arondează grupului Foeni.

Se remarcă în primul rând un fragment de castron bitronconic, cu umărul drept, buza profilată și buton de formă ovală dispus pe zona de contact a umărului cu corpul vasului (Pl. II/3). Vasul se încadrează în categoria ceramicii fine, este bine ars, în atmosferă oxidantă, prezintă netezire și lustru foarte bun. Decorul pictat constă din așternerea unor benzi de linii subțiri, dispuse oblic, pe umăr; s-a pictat cu culoare roșie-vișinie, pe fond portocaliu (Pl. I/7).

Mai avem un fragment ceramic, ce prezintă decorul pictat „în căpriori” (Pl. I/9). Categoria tipologică a castroanelor carenate se regăsește printre materialele de la Noșlac. Este vorba de varianta cu carena rotunjită,

¹ Florin Drașovean, „Transilvania și Banatul în neoliticul târziu. O contribuție la originile culturii Petrești”, în *Apulum*, XL (2003), p. 39-58; Idem, „Zona thessalo-macedoneană și Dunărea mijlocie la sfârșitul mileniului al VI-lea și la începutul mileniului al V-lea A. CHR.”, în *Apulum*, XLII (2005), p. 12-26; Mihai Gligor, „Grupul cultural Foeni”, în *Ceramica neolitică – o lecție de istorie*, Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2007, p. 50-63; Idem, „Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia – Lumea Nouă. O descoperire aparținând grupului Foeni”, în *Apulum*, XLIV (2007), p. 1-28; Idem, „Contribuții la repertoriul descoperirilor aparținând grupului Foeni pe teritoriul României”, în *Patrimonium Apulense*, VII-VIII (2008), p. 11-18.

² Mihai Gligor, „Considerații privitoare la neoliticul târziu/eneoliticul timpuriu din S-V Transilvaniei. Materiale ceramice de la Alba Iulia-Lumea Nouă”, în *Apulum*, XLIII/1 (2006), p. 20.

³ Pl. I/3 - nr. inv. 5792; pl. I/4 - nr. inv. 6056; pl. I/5 = pl. II/4 - nr. inv. 5808; pl. I/6 = pl. II/6 - nr. inv. 5754; pl. I/7 = pl. II/3 - nr. inv. 6060; pl. I/8 = pl. II/5 - nr. inv. 6072; pl. I/9 - nr. inv. 6090.

semicilindrică: ars în tehnica black-topped (Pl. I/5 - Pl. II/4) sau cu buton circular pe carenă (Pl. II/5).

Alte vase, aparținând unor forme bitronconice, se înscriu în categoria ceramicii black-topped (Pl. I/3-4), de asemenea cu o bună frecvență în cadrul grupului Foeni⁴. Este prezentă și ceramica roșie monocromă (Pl. I/6), tipică de asemenea purtătorilor acestui grup cultural⁵.

În literatura de specialitate, până la momentul de față, așezarea de la Noșlac – *Pe șes*, era menționată ca aparținând culturii Petrești⁶, cu materiale tipice pentru fazele A-B și B. Ca și în cazul altor situri, constatăm și în situația de față faptul că, studiind loturi de materiale păstrate în depozitele arheologice, este documentată și la Noșlac o locuire Foeni.

2. Petrești – Groapa Galbenă (jud. Alba)

Din cunoscutul sit de la Groapa Galbenă, am publicat⁷ artefacte ceramice aparținând comunităților Turdaș și Foeni⁸, păstrate în depozitul arheologic al Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia. Tot în colecția veche⁹, am identificat recent două piese ceramice deosebite, asupra cărora ne vom opri mai jos. Formele de vase la care facem referire s-au păstrat fragmentar, se încadrează în categoria castroanelor bitronconice, umărul ușor invazat, cu buza rotunjită și profilată (Pl. II/1-2). Pereții vaselor sunt subțiri, rezonanți, castroanele prezintă o lustruire puternică, ardere foarte bună, în tehnica black-topped (Pl. I/1), sau ceramică neagră (Pl. I/2). Decorul, de factură geometrică, este realizat prin pictarea cu culoare albă, prin aplicarea unor benzi de linii dispuse spiraliform (Pl. I/1) sau oblic (Pl. I/2).

Ca formă, tehnică de confecționare și ardere, artefactele ceramice descrise se încadrează la olăria specifică grupului Foeni. Pictura, cu o substanță de culoare albă, ridică însă probleme de încadrare culturală, dată fiind raritatea speciei ceramice astfel ornamentate. Este cunoscut faptul că pentru comunitățile Foeni este caracteristică pictura bicromă. Decorul pictat, aplicat înainte de ardere, este realizat cu o culoare roșie, vișinie, brun-roșcată, pe fond

⁴ Drașovean, Transilvania și Banatul, p. 40; Idem, Zona thessalo-macedoneană, p. 11; M. Gligor, „New data about Foeni communities at Alba Iulia-Lumea Nouă”, în C. Cosma, S. Varvara, M. Gligor (ed.), *Vârste absolute prin metode nucleare de datare*, Ed. Quantum, Cluj-Napoca, 2008, pl. II/3-8, III/1, 3, 6-7, 9.

⁵ Drașovean, Transilvania și Banatul, pl. I-II.

⁶ Iuliu Paul, *Cultura Petrești*, Ed. Museion, București, 1992, p. 83-84; pl. XVI/25-26, XXXIV/9, XXXVI/5-6b, 7-8, LI/2.

⁷ Mihai Gligor, „Cu privire la locuirea neolitică de la Petrești-Groapa Galbenă”, în *Apulum*, XLV (2008), p. 293-314.

⁸ *Ibidem*, pl. V-XII.

⁹ Colecția Karl Haldenwang: pl. I/1 = pl. II/1 – nr. inv. 1241, 1250; pl. I/2 = pl. II/2 – nr. inv. 1242.

portocaliu, roșiatic. Ornamentele constau din linii paralele grupate în motive unghiulare¹⁰. La Foeni ceramica pictată reprezintă 8% din totalul ornamentelor¹¹.

În același timp, categoria stilistică cu decor pictat cu culoare albă pe fond roșu¹², o avem documentată în așezarea eponimă, cu precădere în nivelul superior.

În Transilvania, ceramica pictată de la Ciucsângiorz/Ciucsângeorgiu (jud. Harghita), cu pictură cu alb pe ceramică de culoare cenușiu-închisă, spre negru¹³, ori arsă în tehnica black-topped¹⁴, este considerată Ariușd-Cucuteni. Din același sit se cunoaște un vas Foeni¹⁵, în mediu Ariușd.

Lipsa datelor stratigrafice în cazul ceramicii de la Petrești – *Groapa Galbenă* face dificilă o atribuirea culturală mai clară pentru artefactele în discuție. Chiar dacă informațiile de natură arheologică aflate la dispoziție nu permit o poziție tranșantă referitor la acest subiect, remarcăm analogiile foarte bune cu materialele pictate de tip Ariușd de la Ciucsângeorgiu. Considerăm așadar ca fiind importantă această semnalare, ce poate conduce la ipoteza de lucru, posibilă cronologic, a conturării unor contacte între comunitățile de tip Foeni și Ariușd.

3. Călan – *La Podină* (jud. Hunedoara)

Punctul a fost descoperit în urma efectuării unor cercetări periegetice în anul 1997. Semnalarea sitului pe harta arheologică a neoliticului transilvănean s-a realizat prompt, prin publicarea¹⁶ unui lot reprezentativ de artefacte arheologice. Ulterior, Universitatea din Alba Iulia a efectuat o săpătură arheologică la Călan, pentru verificarea stratigrafiei sitului, urmată de asemenea de valorificarea¹⁷ rezultatelor săpăturii. Atât cercetările de suprafață, cât și cele sistematice au relevat la Călan – *La Podină* o locuire Turdaș, așa cum

¹⁰ Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, [Bibliotheca Musei Napocensis XIX], 1999, pl. XIX/1, XX/1, 3-5, XXXI/10; Drașovean, *Transilvania și Banatul*, pl. III-VII; M. Gligor, *New data*, pl. IV/1-12.

¹¹ Florin Drașovean, „Die Petrești-Kultur im Banat”, în *PZ*, 72 (1997), p. 59.

¹² Drașovean, *Transilvania și Banatul*, pl. VIII/1-6.

¹³ Maxim, *Neo-Eneoliticul*, pl. XXVII/3, 6.

¹⁴ *Ibidem*, pl. XXVII/8.

¹⁵ Cornelia-Magda Lazarovici, Gheorghe Lazarovici, *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România*, Iași, Ed. Trinitas, vol. II, 2007, fig. Va.11.

¹⁶ Ștefan Andrei, Tudor Roșu, „Cercetări arheologice de suprafață în așezarea de la Călan – *La Podină* (jud. Hunedoara)”, în *BCȘS*, 4 (1998), p. 27-35.

¹⁷ Marius Ciută, „Contribuții la cunoașterea neoliticului târziu din depresiunea Hațeg-Mureș. Descoperirile de la Călanul Nou-La Podină II”, în *Corviniana*, VII (2002), p. 31-47.

denotă vasele cu forme și ornamentație tipică¹⁸, inclusiv depistarea picturii cu bitum¹⁹.

Materialele arheologice rezultate din aceste cercetări se păstrează în depozitul arheologic al Universității. Cu ocazia reorganizării depozitelor, proces demarat recent, am reluat studierea materialului ceramic neolitic, între care se regăsește și cel de la Călan – *La Podină*. Cu acest prilej, am identificat și artefacte ceramice care aparțin grupului Foeni, rămase inedite, ce fac de altfel obiectul studiului nostru.

Facem referire mai ales la un castron cu carena largă, rotunjită, umărul drept, buza rotunjită, cu buton circular (Pl. II/7), din categoria fină, ars reducător, de culoare cenușiu-negricios, lustruit. Această formă de vas o regăsim constant în situri precum: Alba Iulia – *Lumea Nouă*²⁰, Unip²¹, Hunedoara – *Grădina Castelului*²², Șoimuș²³, Cauce²⁴, Turdaș²⁵, Cheile Turzii – *Peștera Ungurească*²⁶, Petrești – *Groapa Galbenă*²⁷.

Cum am precizat și cu alte prilejuri, considerăm că apariția și dezvoltarea castroanelor cu carena rotunjită, în diferite variante tipologico-stilistice, constituie un element distinctiv în repertoriul formelor din cadrul ceramicii grupului Foeni. Ulterior, în cultura Petrești, castroanele carenate vor cunoaște o mare dezvoltare, în variantele cu decor pictat și cu carena puternic unghiularizată²⁸.

¹⁸ Andrei, Roșu, Cercetări, pl. III/4-8; V/2; Ciută, Contribuții, fig. 2/7.

¹⁹ Ciută, Contribuții, p. 35; fig. 2/3, 5.

²⁰ Dumitru Berciu, Ion Berciu, „Săpături și cercetări arheologice în anii 1944–1947”, în *Apulum*, III (1949), fig. 10/3; M. Gligor, Considerații, pl. III/3-6; Idem, Cercetări arheologice, pl. XVII/2, 4, 7.

²¹ Drașovean, Die Petrești, Abb. 7/7.

²² Florin Drașovean, „Locuirile neolitice de la Hunedoara – Cimitirul reformat și Grădina Castelului și o luare de poziție față de câteva opinii privind realitățile neo-eneoliticului din sud-vestul Transilvaniei”, în *Apulum*, XXXIX (2002), p. 62-63; pl. V/1-7, VI/7.

²³ Fl. Drașovean, M. Rotea, „Așezarea neolitică de la Șoimuș. Contribuții la problemele neoliticului târziu din S-V Transilvaniei”, în *Apulum*, XXIII (1986), pl. VII/12.

²⁴ Sabin Adrian Luca, Cristian Roman, Dragoș Diaconescu, *Cercetări arheologice în peștera Cauce (I)*, Sibiu [Bibliotheca Septemcastrensis IV], Ed. Economică, 2004, pl. XXXVI/3.

²⁵ Marton Roska, *A Torma Zsófia-Gyűjtemény. Az Erdély nemzeti múzeum éren-és régiséggyűjteményéből*, Kolozsvár, 1941, Taf. CXXII/15; CXXIV/2; S. A. Luca, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă. I. Campaniile anilor 1992-1995*, Alba Iulia [Bibliotheca Musei Apulensis XVII], Ed. Altip, 2001, fig. 18/1, 43/1.

²⁶ Gh. Lazarovici, M. Meșter, L. Dascălu, „Cheile Turzii 1994. Raport de cercetare arheologică și etnoarheologică”, în *AMN*, 32, I (1995), fig. 8/8, 9/3, 10/10.

²⁷ Gligor, Cu privire la locuirea neolitică, pl. IX/1-4, X/3-4.

²⁸ Paul, *Cultura Petrești*, pl. XXIX.

Tot la ceramica tipică grupului Foeni includem un fragment ceramic provenind de la un vas cu corpul ușor bombat, ars în tehnica black-topped (Pl. II/8), cu toartă perforată orizontal, categoria semifină.

Concluzii. Siturile arheologice din care provin artefactele luate în discuție în prezentul studiu, se află poziționate în bazinul Mureșului mijlociu, zonă geografică cu o impresionantă densitate de locuire umană în epoca neolitică. Dacă ne gândim la repertoriul descoperirilor, atât pentru grupul Foeni²⁹, cât și pentru cultura Petrești³⁰, spațiul geografic menționat însumează bună parte din totalul așezărilor sau punctelor cu descoperiri cunoscute până la acest moment.

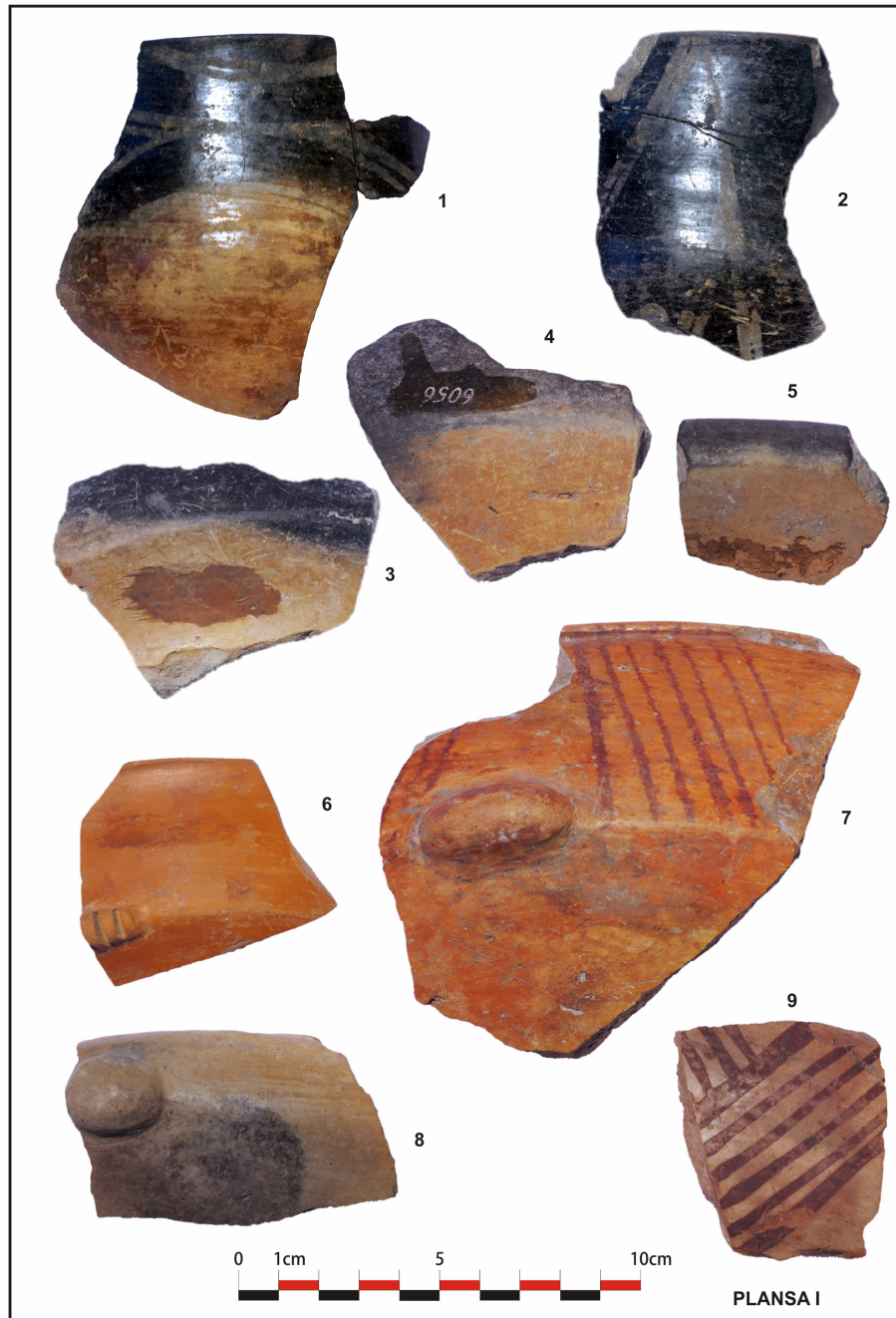
Artefactele arheologice discutate în rândurile de față, deși nestratigrafiate, vin să întărească faptul că pătrunderea triburilor Foeni din Banat spre Transilvania s-a realizat prin utilizarea culoarului văii Mureșului³¹, proces documentat arheologic prin materiale identificate în așezări ce jalonează acest traseu³².

²⁹ Gligor, Contribuții, fig. 1.

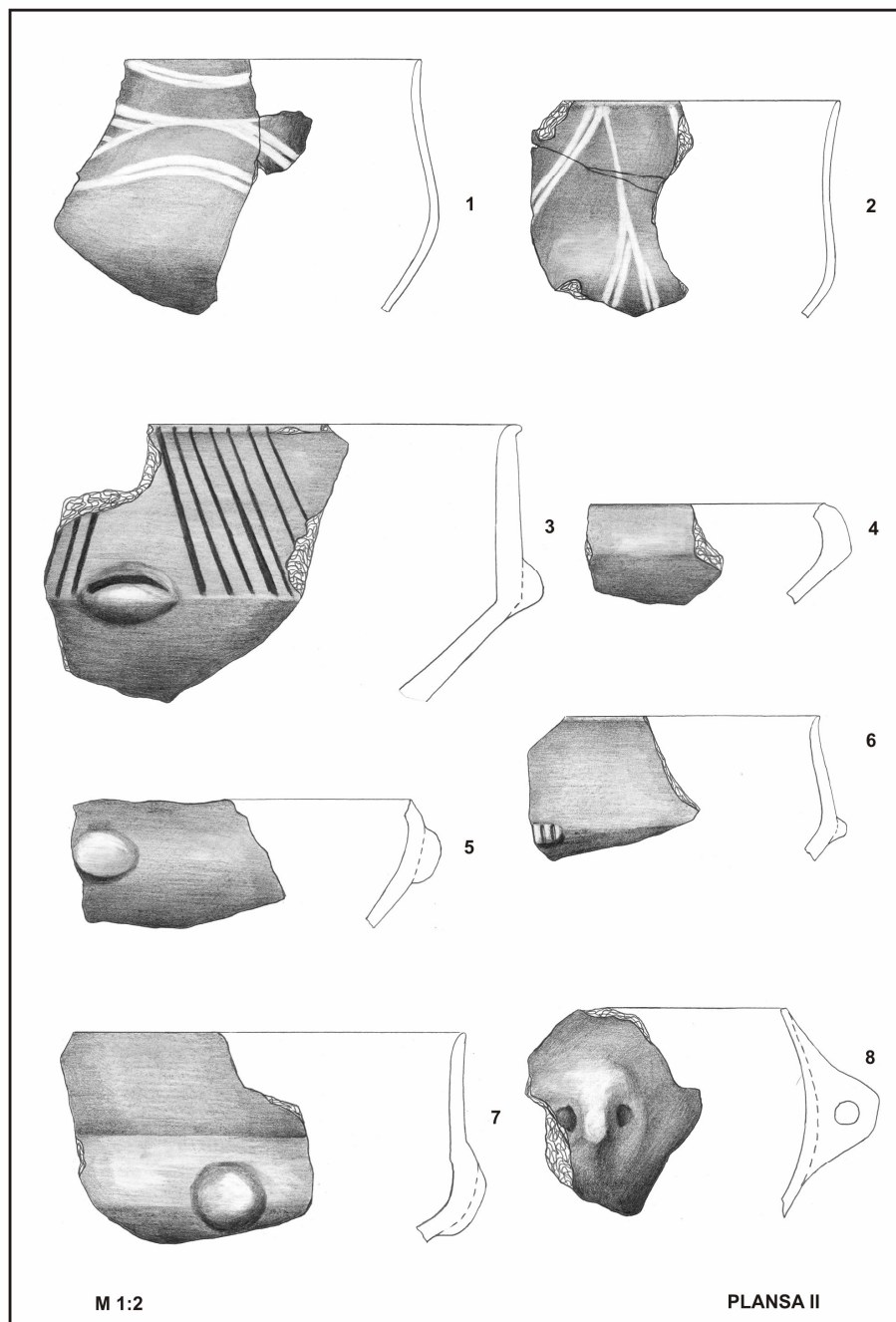
³⁰ Mihai Gligor, „Contribuții la repertoriul descoperirilor aparținând culturii Petrești din bazinul Mureșului mijlociu”, în *AMP*, XXVI (2004), pl. VII.

³¹ Fl. Drașovean, *Cultura Vinča târzie (fașa C) în Banat*, Timișoara [Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica I], Ed. Mirton, 1996, p. 86; Idem, *Transilvania și Banatul*, p. 45-46.

³² Gligor, *Considerații*, p. 19-20; Idem, *Contribuții*, p. 11-14.

Pl. I. Ceramică: 1, 2. Petrești – *Groapa Galbenă*; 3-9. Noșlac – *Pe șes*

Pl. II. Ceramică: 1, 2. Petrești – *Groapa Galbenă*; 3-6. Noșlac – *Pe șes*;
7-8. Călan – *La Podină*